

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

DOI 10.31558/2519-2949.2021.1.10

УДК 327.88:316.658.4

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9786-227X>

Кіндратець О. М., Запорізький національний університет

ПСИХОЛОГІЧНА ВІЙНА ЯК ЕЛЕМЕНТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У статті дається огляд досліджень психологічних аспектів війни в минулому. Вказується на зростання інтересу науковців до проблеми психологічної війни в часи світових війн та в післявоєнний період.

Визначена відмінність понять «інформаційна війна» та «психологічна війна». Розкриваються особливості психологічної війни. Відмічається, що способи ведення інформаційного протистояння змінювалися і постійно вдосконалювалися, як вдосконалювалися і методи психологічного впливу.

Звертається увага на те, що застосування психологічних методів впливу на населення та військових країни, проти якої ведеться психологічна війна, побічно приводить до падіння довіри між країнами, послаблення міжнародної системи безпеки.

Відмічається високотехнологічність сучасних психологічних війн. Вказано на тенденцію зростання загроз безпеці держави в умовах використання сучасних інформаційних технологій в психологічній війні. Вказується на можливість використання Інтернету недружніми державами для транскордонного інформаційного впливу з метою формування певної громадської думки щодо державної політики, політичних лідерів, порушення політичної стабільності тощо.

Визначена мета використання психологічного впливу ворожої держави на населення країни, проти якої ведеться гібридна війна. Звертається увага на важливість дослідження методів, способів ведення психологічної війни заради покращення захисту від неї. Розглядаються чинники, що послаблюють можливості захисту безпеки України в умовах психологічної війни, що є складовою гібридної війни, зокрема існування різних ідентифікацій в українському суспільстві, збереження старих стереотипів у частини населення та некритичність мислення.

Ключові слова: психологічна війна, інформаційна війна, інформаційно-психологічні операції, інформаційно-психологічна зброя, гібридна війна, інформаційна безпека.

В умовах глобалізації з'явилися війни нового покоління. Економічна, фінансова взаємозалежність, інтеграція примушує політиків країн, що претендують на статус світових держав, шукати нові способи послаблення противників в боротьбі за місце у світовій системі. Це спонукає їх вдосконалювати технології, засоби ведення гібридних війн, складовою яких є психологічна війна, яку ще називають «невидимою війною». Така війна приводить не тільки до ослаблення країни, проти якої вона ведеться, шляхом політичної дестабілізації, руйнування системи політичного управління тощо, але і до падіння довіри між країнами, руйнує чинний світовий порядок, систему міжнародної безпеки.

Нині використовуються різні способи, технології інформаційного впливу на психіку, свідомість і поведінку громадян України, а тому дослідження проблем психологічного впливу є надзвичайно актуальними.

Важливо дослідити особливості сучасної психологічної війни, яка приводить до зростання невизначеності, ризиків та загроз безпеці держави з тим, щоб вчасно виявляти ці загрози та реагувати на них. Вивчення способів послаблення держави за допомогою інформаційно-психологічних засобів впливу на її громадян дає можливість протидії подібним впливам ворожих держав.

Сьогодні існує багато досліджень присвячених інформаційній, психологічній війні. Різні аспекти цієї проблеми вивчали Р. Еллісон, Б. Нікерк, Дж. Фетцер, С. Зелінський, О. Караяні, В. Крисько, С. Макаренко, А. Міняйло, О. Морозов, Г. Почепцов та інші.

Багато уваги сьогодні вчені приділяють використанню соціальних мереж в інформаційній війні [1, 2]. Вітчизняні та зарубіжні вчені вивчають особливості гібридної війни Росії проти України

та використанню в цій війні методів інформаційно-психологічного впливу на населення та військових [3,4]. Водночас, подальшого дослідження потребують дослідження чинники, що обумовлюють ефективність психологічного впливу на населення країни, проти якої розпочата гібридна війна.

Інформаційно-психологічний вплив на військових супротивника та на цивільне населення використовувався ще в стародавньому світі. Звичайно, способи ведення інформаційного протиборства змінювалися і постійно вдосконалювалися, як вдосконалювалися і методи інформаційно-психологічного впливу. Однак, міжнародна система безпеки до сих пір є переважно орієнтованою на «традиційні» війни. Коли ця система безпеки формувалася таке явище як психологічна війна вже існувало, але в умовах інформаційного суспільства та інформаційної глобалізації ця війна представляє велику загрозу безпеці країни.

Слід зважати на те, що психологічні війни підривають основи міжнародного співробітництва в безпековій сфері. У своїй роботі «До вічного миру» І.Кант застерігав проти таких ворожих дій, які зробили б неможливою взаємну довіру в майбутньому стані миру. Жодна держава під час війни з іншою, на його думку, не повинна вдаватися до засилання вбивць, отруйників, підбурювання до зради в державі ворога тощо [5, с.6]. У психологічній війні використовувати можуть все, що перераховує І.Кант, але не тільки це.

Сучасні інформаційні технології стали тим ресурсом, який використовують фахівці з психологічної війни. Поява поняття «мережева психологічна війна» пов'язана з тим, що нині «полем битви» в психологічній війні стають і соціальні мережі. Інтернет може представляти загрозою для суверенітету держави через можливість використання його недружньою країною для транскордонного інформаційного впливу з метою формування певної громадської думки щодо державної політики, політичних лідерів тощо. Ті, хто нині досліджує радикалізацію суспільства, не обходять увагою питання про те, що саме її спровокувало – внутрішньодержавні суперечності й проблеми, чи й зовнішні впливи на свідомість та поведінку людей.

Ворожі держави сьогодні здатні формувати вигідне їм сприйняття проблем, що існують в суспільстві. Проблеми існують у будь-якому суспільстві, але способи їх вирішення, реагування на них в різних суспільствах різні. Небезпека полягає в тому, що рішення щодо способів реагування на ці проблеми людьми можуть прийматися під впливом пропаганди недружньої країни, а не з власної волі. Оскільки методи маніпуляції свідомістю людей стають все більш досконалими, то це ними часто не усвідомлюється. Можливість здійснювати такі маніпуляції зросла, оскільки збільшився обсяг інформації про людину та ця інформація стала більш доступною.

У психологічній війні вплив на громадян іншої держави здійснюється з метою зміни ціннісних орієнтацій, поглядів, стереотипів, поведінки в період підготовки до війни та під час війни («традиційної», «холодної» чи «гібридної»); з метою створення в країні-жертві майбутньої агресії «п'ятої колонії» тощо.

Психологічна («невидима») війна представляє загрозу практично для всіх країн світу. Але найбільш незахищеними та найменш здатними протистояти психологічній війні є «молоді» держави, у який ще не сформувалися сталі політичні інститути та традиції.

Що ж таке «психологічна війна» і в чому відмінність поняття «психологічна війна» й поняття «інформаційна війна», яке сьогодні більш широко використовуються? Ці поняття взаємопов'язані. Психологічну війну визначають як спеціально організований та здійснюваний вплив на почуття, свідомість, волю противника для досягнення політичних цілей. Психологічна війна не можлива без поширення певної інформації. Одним з методів психологічної війни є залякування. Але, наприклад, терор, як метод залякування, досягає мети тільки тоді, коли про нього дізнаються. Відмінність понять «психологічна війна» та «інформаційна війна» полягає в тому, що друге поняття є ширшим. Одними з форм інформаційної війни є кібератаки, ведення радіоелектронної боротьби, направленої на створення перешкод зв'язку, розвідки, управління. Це означає, що в інформаційній війні на відміну від психологічної війни об'єктами впливу є не тільки свідомість, психіка людини, її поведінка, а й інформаційна інфраструктура. Поняття «інформаційно-психологічна війна» підкреслює важливість в цій війні психологічного впливу. Отже, поняття «інформаційна війна» є більш широким за поняття «психологічна» та «інформаційно-психологічна» війна.

Використання поняття «психологічна війна» є виправданим, оскільки, як зауважує Д.Ольшанський, така війна є неодмінним компонентом будь-якої війни й збройного конфлікту. В такій війні «зброєю» є «спецпропаганда», розрахована на війська і мирне населення реального супротивника. Кінцевою метою психологічної війни є зміна масової свідомості та масових настроїв [6].

Вже понад сто років ведуться дослідження психологічних аспектів війни. Одними з перших робіт присвячених цим проблемам були роботи К. фон Біндер-Крігельште «До питань психології великої війни» (1893) та Ф. фон Ліхтенште «Психологічні елементи у наступі та обороні» (1893). Оскільки під час Першої світової країни-учасники війни використовували різні методи пропаганди, то це привело до зростання інтересу вчених до цих проблем. Гарольд Лассвел у книзі «Техніка пропаганди у світовій війні» (1927) розглянув умови, методи та організацію пропаганди. Вчений відмічав важливість контролю за інформацією, підтримання віри народу в перемогу та важливість деморалізації противника. У роботі Г.Лассвел визначив також і основні стратегічні цілі пропаганди. Успіх пропаганди він пов'язував з вмідим використанням її засобів (організації, способів впливу та способів поширення) [7].

У науковий обіг поняття «психологічна війна» ввійшло в часи Другої світової війни. Відомий американський вчений Пол Лайнбарджер у книзі «Психологічна війна. Теорія і практика обробки масової свідомості» (1948) визначив особливості такої війни. На його думку психологічна відрізняється від звичайної війни перш за все тим, що вона починається задовго до оголошення бойових дій і триває після їх закінчення. Через особливість методів і завдань психологічна війна не вписується у звичайні концепції війни [8]. Ця робота Пола Лайнбарджера вплинула на подальші дослідження цього явища. У ній приділялася увага не тільки теоретичним, але і практичним питанням здійснення психологічних операцій.

Під час «холодної війни» на практиці було застосовано багато з того, про що писав Пол Лайнбарджер. У 1958 році на засіданні Британського координаційного комітету оборони був зроблений огляд декількох операцій психологічної війни, проведених у період ранньої «холодної війни». «Проголошене» завершення «холодної війни» не означало припинення використання психологічних методів впливу колишніх її учасників. У Радянському Союзі ще у 1940 році був створений спеціальний відділ пропаганди серед військ і населення супротивника Головного управління політичної пропаганди Червоної армії (пізніше – Сьоме спеціальне управління Головного політичного управління Радянської Армії та Військово-Морського Флоту). Згодом був створений відділ спецпропаганди (психологічної війни).

У 2013 році В. Герасимов, начальник Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації, відмітив зростання ролі невійськових засобів досягнення політичних і стратегічних цілей. Ці невійськові засоби досягнення цілей наряду з військовими використовуються в гібридній війні проти України. Але, очевидно, Росія проводила певні психологічні операції задовго до окупації частини території України. Сучасна психологічна війна є високотехнологічною. Нині сили психологічних операцій (ПсО) Російської федерації складаються з декількох компонентів: сили та засоби ПсО військових формувань та спецслужб; цивільні державні структури та цивільні недержавні структури (підконтрольні уряду), релігійні організації, які залучені до проведення інформаційних операцій [9].

Російський вчений Д.Кравцов у статті «Інформаційно-психологічна зброя як засіб забезпечення захисту національних інтересів держави» (2017) перераховує основні заходи інформаційно-психологічної операції. Серед них він називає і такі:

- психологічний вплив на різні соціальні групи з метою делегітимації населенням чинного політичного режиму;
- формування ідеологічних розбіжностей в середовищі населення сторони, що протидіє, культивування сепаратизму, екстремізму і революціонізму під хибними гаслами;
- поширення відомостей, що ганьблять політичних лідерів держави, що протидіє та ін. [10, с.81-82]

Вочевидь в Україні ці заходи інформаційно-психологічних операцій здійснювалися і здійснюються нині. Інформаційно-психологічні операції проводяться з використання не тільки російських ЗМІ, але і «українських». Скритий контроль Росії над частиною формальних та неформальних інформаційних потоків в Україні підриває безпеку України. Полегшує досягнення мети психологічної війни ряд чинників: хоча нині в Україні існує багато наукових досліджень психологічної війни (психологічних операцій), однак вони не є комплексними; розуміння цього явища не достатньо для захисту від нього. Напрацьовані методи, способи боротьби, підготовлені кадри є важливими умовами ефективного захисту в психологічній війні; важливою умовою протистоянню в психологічній війні є сформованість політичної нації. Існування різних ідентифікацій, збереження старих стереотипів у частини населення України, як то «братній народ», некритичність мислення полегшує виконання завдань державі, яка веде таку війну. Тому важливими є ще і громадянська просвіта, виховання патріотизму.

Країна, що проводить агресивну зовнішню політику проти країни, що дотримується міжнародного права, завжди має переваги. Ситуація може суттєво змінитися за умови, що цілі та наміри країни-агресора стають зрозумілими не тільки політичній еліті, але і суспільству. А для цього потрібно швидко реагувати на ту інформацію, яка є неправдивою та представляє загрозу безпеці країни. Провокування безладів, радикалізація суспільства за допомогою «невійськових засобів», шляхом поширення неправдивої інформації, маніпуляцій – сьогодні є ефективними видами «зброї» в гібридній війні.

Деякі українські політики часом самі допомагають ворогу тим, що своїми заявами, діями розколюють суспільство. В умовах гібридної війни такі технології отримання електоральної підтримки є недопустимими. Будь-яка дестабілізація ситуації в країні буде використана в цілях країни-агресора. Рівень загрози держави має спонукати до об'єднання всіх патріотичних політичних сил.

Отже, метою психологічної війни є вплив не тільки на військових, але і на цивільне населення країни-жертви такої війни. Сучасні методи впливу, що використовуються в психологічній війні, є настільки досконалими, що об'єкти такого впливу можуть не помічати та не усвідомлювати його.

Інформаційне суспільство полегшило отримання потрібної інформації про кожну людину, що є користувачем Інтернету – про її уподобання, настрої, політичні уподобання. Це дозволяє підбирати та поширювати ту інформацію, наприклад, через соціальні мережі, яка з великою мірою ймовірності вплине не тільки на свідомість, почуття, але і на поведінку отримувачів цієї інформації. Психологічна війна здатна привести до трансформації політичного режиму, перегляду цінностей суспільства, як то цінності свободи, перш за все свободи слова. Вже сьогодні науковці та політики ведуть дискусії щодо співвідношення цінностей безпеки та свободи. Важливо здійснення ряд заходів для посилення інформаційної безпеки держави, в тому числі розробити та використовувати на практиці сучасні технології моніторингу інформаційного простору.

Бібліографічний список:

1. Prier J. (2017) Commanding the Trend: Social Media as Information Warfare. Strategic Studies Quarterly. Vol. 11, No. 4. pp. 50-85. https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/SSQ/documents/Volume-11_Issue-4/Prier.pdf (дата звернення: 24.12.2020).
2. Aro J. (2016) The cyberspace war: propaganda and trolling as warfare tools European, p. 121–132. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12290-016-0395-5> (дата звернення: 14.01.2021).
3. Golovchenko Y., Hartmann M., Adler-Nissen R. (2018) State, media and civil society in the information warfare over Ukraine: citizen curators of digital disinformation International Affairs, Volume 94, Issue 5, P. 975–994. <https://academic.oup.com/ia/article/94/5/975/5092080> (дата звернення: 19.01.2021).
4. Ralph D. Thieleb (2015) Crisis in Ukraine: the emergence of hybrid warfare, ISPSW Strategy Series, No. 347 URL: https://www.files.ethz.ch/isn/190792/347_Thiele_RINSA.pdf (дата звернення: 20.01.2021).
5. Кант И. К вечному миру. URL: http://www.civisbook.ru/files/File/Kant.K_vechnomu_miru.pdf (дата звернення: 25.01.2021).
6. Ольшанский Д. Психологическая война. Приемы психологической войны URL: <https://psyfactor.org/lib/psywar41.htm> (дата звернення: 19.01.2020).
7. Ласвель Г. Техника пропаганды в мировой войне. URL: https://cardkit.ru/sites/default/files/page/files/tehnika_propagandi_v_mirovoy_voyne_file.pdf (дата звернення: 19.01.2021).
8. Лайнбарджер П. Психологическая война. Теория и практика обработки массового сознания. URL: <https://www.litres.ru/p-m-laynbardzher/psihologicheskaya-voyna-teoriya-i-praktika-obrabotki-mass-chitat-onlayn/> (дата звернення: 28.01.2021).
9. Підрозділи психологічних операцій російської армії. URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/pidrozdi-ly-psyhologichnyh-operatsij-rosijskoyi-armiyi/> (дата звернення: 11.01.2021).
10. Кравцов Д.Н. (2017) Информационно-психологическое оружие как средство обеспечения защиты национальных интересов государства. Communicology.2017. Vol.5. No.3 <http://www.Communicology.2017.Vol.5.No.3.P.78-89>. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/informatsionno-psiologicheskoe-oruzhie-kak-sredstvo-obespecheniya-zaschity-natsionalnyh-interesov-gosudarstva> (дата звернення: 15.01.2021).

References:

1. Prier J. (2017) Commanding the Trend: Social Media as Information Warfare. Strategic Studies Quarterly. Vol. 11. No. 4. pp. 50-85. https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/SSQ/documents/Volume-11_Issue-4/Prier.pdf (data zvernennya: 24.12.2020).
2. Aro J. (2016) The cyberspace war: propaganda and trolling as warfare tools European. p. 121–132. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12290-016-0395-5> (data zvernennya: 14.01.2021).
3. Golovchenko Y., Hartmann M., Adler-Nissen R. (2018) State, media and civil society in the information warfare over Ukraine: citizen curators of digital disinformation International Affairs. Volume 94. Issue 5. P. 975–994. <https://academic.oup.com/ia/article/94/5/975/5092080> (data zvernennya: 19.01.2021).
4. Ralph D. Thieleb (2015) Crisis in Ukraine: the emergence of hybrid warfare. ISPSW Strategy Series. No. 347 URL: https://www.files.ethz.ch/isn/190792/347_Thiele_RINSA.pdf (data zvernennya: 20.01.2021).
5. Kant I. K vechnomu miru. URL: http://www.civisbook.ru/files/File/Kant.K_vechnomu_miru.pdf (data zvernennya: 25.01.2021).
6. Olshanskiy D. Psikhologicheskaya voyna. Priyemy psikhologicheskoy voyny URL: <https://psyfactor.org/lib/psywar41.htm> (data zvernennya: 19.01.2020).
7. Lasvel G. Tekhnika propagandy v mirovoy voyne. URL: https://cardkit.ru/sites/default/files/page/files/tehnika_propagandi_v_mirovoy_voyne_file.pdf (data zvernennya: 19.01.2021).
8. Laynbardzher P. Psikhologicheskaya voyna. Teoriya i praktika obrabotki massovogo soznaniya. URL: <https://www.litres.ru/p-m-laynbardzher/psihologicheskaya-voyna-teoriya-i-praktika-obrabotki-mass/chitat-onlayn/> (data zvernennya: 28.01.2021).
9. Pidrozdiy psikhologichnykh operatsii rosiiskoi armii. URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/pidrozdiy-psihologichnykh-operatsiy-rosijskoyi-armiyi/> (data zvernennya: 11.01.2021).
10. Kravtsov D.N. (2017) Informatsionno-psikhologicheskoye oruzhiye kak sredstvo obespecheniya zashchity natsionalnykh interesov gosudarstva. Communicology.2017.Vol.5. No.3 <http://www.Communicology.2017.Vol.5.No.3>. R. 78-89. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/informatsionno-psihologicheskoe-oruzhie-kak-sredstvo-obespecheniya-zashchity-natsionalnyh-interesov-gosudarstva>(data zvernennya: 15.01.2021).

Kindratets O. M. Psychological War as an Element of Hybrid War

The article provides an overview of research into the psychological aspects of war in the past. The growing interest of scientists to the problem of psychological warfare during the world wars and in the post-war period is indicated.

A certain difference between the concepts of "information war" and "psychological warfare". The features of psychological warfare are revealed. It is noted that the methods of conducting information warfare have changed and have been constantly improved, as have the methods of psychological influence.

Attention is drawn to the fact that the use of psychological methods of influencing the population and the military of a country against which a psychological war is being waged, indirectly leads to a drop in trust between countries, a weakening of the international security system.

The high-tech nature of modern psychological wars is noted. The tendency of the growth of threats to the security of the state in the conditions of using modern information technologies in psychological warfare is indicated. The author points out the possibility of using the Internet by unfriendly states for cross-border informational influence in order to form a certain public opinion regarding state policy, political leaders, violation of political stability, and the like.

The purpose of using the psychological influence of a hostile state on the population of the country against which a hybrid war is being waged has been determined. Attention is drawn to the importance of researching methods and methods of conducting psychological warfare for the sake of improving protection against it. The factors that weaken the possibilities of protecting the security of Ukraine in the conditions of psychological warfare are considered, which is a component of the hybride war, in particular the existence of various identifications in the Ukrainian society, the preservation of old stereotypes among a part of the population and uncritical thinking.

Keywords: psychological warfare, information warfare, information-psychological operations, information-psychological weapons, hybrid warfare, information security.